

УДК 343.827

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРЯДКУ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАОХОЧЕННЯ ТА ПРОЦЕДУРИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ СТЯГНЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ УВ'ЯЗНЕНИХ

Тетяна Бурдіна

*Львівський державний університет внутрішніх справ,
вул. Городоцька, 26, Львів, Україна, 79000,
e-mail: tvburdina@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3734-6633*

Розглянуто деякі особливості та наявні у діяльності уповноважених працівників виховних колоній певні прикладні проблеми порядку застосування заходів заохочення та заходів стягнення до неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі.

Приділено ретельну увагу порядку проведення побачень (абз. 3 ч. 1 ст. 143 КВКУ і розд. XV Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань) та порядку виходу неповнолітніх ув'язнених за межі виховної колонії (ст. 144 КВКУ і розд. XVI згаданих Правил).

Проаналізовано низку Методичних рекомендацій Державного департаменту України з питань виконання покарань від 19.03.2002 р. № 5-1085/Лв, котрі містять певні положення щодо процедури накладення стягнень на осіб, засуджених до позбавлення волі. Висвітлено процедуру дисциплінарного провадження (ст. 135 КВКУ та окремі положення розд. XXI Правил). Детально розкрито порядок поміщення в ДІЗО на строк до п'яти діб з виведенням чи без виведення на навчання або роботу (ст. 134 КВКУ та п. 5 і 6 розд. XXI Правил).

Констатовано, що процедура застосування і заходів заохочень, і заходів стягнень до неповнолітніх ув'язнених потребує законодавчого доопрацювання і конкретизації, зокрема розроблення оновлених методичних вказівок і рекомендацій з цих питань.

Ключові слова: Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, Методичні рекомендації ДДУПВП, процедура дисциплінарного провадження щодо неповнолітніх засуджених, порядок проведення побачень і виходу за межі виховної колонії, порядок поміщення в ДІЗО.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2024.78.318>

Вступ. Ретельне законодавче врегулювання раціонального порядку застосування заходів заохочень і заходів стягнень до неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі, та, відтак, його належне дотримання у діяльності адміністрації і персоналу виховних колоній має вагоме значення для забезпечення ефективності таких заходів для неповнолітніх ув'язнених. Проте, як у сучасній юридичній науці цій проблематиці приділено недостатню увагу, так і її законодавче вирішення містить певні колізії і прогалини. А тому, вважаємо за необхідне присвятити детальнішу увагу дослідженню проблемних питань означеної тематики.

Постановка проблеми. Застосування заходів заохочення до неповнолітніх осіб, позбавлених волі, здійснюється у загальному порядку, передбаченому ст. 131 Кримінально-виконавчого кодексу України (надалі — КВКУ) для засуджених до позбавлення волі осіб [6]. Застосування заходів стягнення до неповнолітніх ув'язнених теж відбувається у загальному порядку, визначеному ст. 134 і 135 вказаного Кодексу для засуджених до позбавлення волі осіб (ч. 2 ст. 145 КВКУ). Крім того, порядок застосування до засуджених заходів заохочення та заходів стягнення

врегульований розділом XXI Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (надалі – ПВП УВП) [11]. Заразом при реалізації вказаних положень працівниками виховних колоній, уповноваженими надавати заохочення та накладати стягнення на неповнолітніх ув'язнених, виявляються певні дискусійні аспекти та деякі особливості порядку застосування заходів заохочення та заходів стягнення до таких засуджених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порядок застосування заходів заохочення та заходів стягнення до неповнолітніх осіб, позбавлених волі, частково вивчався такими науковцями, як К. А. Автухов, А. П. Гель, В. В. Карелін, О. Г. Колб, І. С. Михалко, А. Х. Степанюк, І. С. Яковець, З. В. Яремко та ін. Водночас В. В. Карелін, І. С. Яковець і К. А. Автухов критикують надто ускладнену процедуру призначення заходів заохочення неповнолітнім ув'язненим. З. В. Яремко виявляє певні проблемні моменти у практиці застосування до них заходів заохочення. В. В. Карелін, І. С. Яковець, К. А. Автухов і А. Х. Степанюк особливу увагу акцентують на прикладних проблемах порядку застосування заходів стягнення до неповнолітніх засуджених, котрі існують у діяльності уповноважених працівників виховних колоній.

Постановка завдання. Отож у цій статті маємо на меті присвятити увагу розгляду деяких особливостей порядку застосування заходів заохочення та процедури застосування заходів стягнення до неповнолітніх осіб, позбавлених волі.

Виклад основного матеріалу. Насамперед звернемо увагу, що при вирішенні питання про заохочення засудженого (крім випадків оголошення заохочення в усній формі) до документів додається опитувальний аркуш з пропозиціями заступників начальника установи, начальників відповідних відділів та начальника медичної частини. Постанови або витяги з наказів реєструються у спеціальному журналі, що ведеться працівниками відділення соціально-психологічної служби і зберігається у відділі з контролю за виконанням судових рішень (цей журнал, як правило, містить такі розділи: порядковий номер; ПІБ засудженого; вид заохочення; дата його оголошення; дата здачі матеріалів; прізвище особи, що здала матеріали; прізвище особи, що прийняла матеріали для залучення до особової справи), та долучаються до особових справ засуджених [5, с. 166]. Відповідно до вказівки Державного департаменту України з питань виконання покарань (сьогодні – Державна кримінально-виконавча служба України. – Примітка Т. Б.) від 03.01.1996 р. № 2/2-1 ці матеріали повинні передаватися негайно після оголошення (або виконання) заохочення чи стягнення, бо будь-яка затримка тягне за собою відсутність оперативної інформації в особових справах засуджених [1, с. 27]. Крім того, облік заходів заохочення здійснюється у Щоденнику соціально-виховної роботи із засудженим неповнолітнім, котрий веде вихователь згаданого відділення, до якого розподіляється засуджений неповнолітній (п. 2 Розділу X) [13], де вказується: дата призначення заохочення, за що заохочено засудженого, вид заохочення та хто його призначив (Розділ V).

У контексті викладеного поділяємо думку науковців В. В. Кареліна, І. С. Яковець і К. А. Автухова, що існування настільки ускладненої процедури не лише не підвищує, а навпаки, принижує і значення роботи із засудженими посадових осіб, і ефективність впровадження заходів заохочення. Оскільки заохочення не тягнуть за собою погіршення правового становища засуджених, а КВКУ чітко встановлює компетенцію посадових осіб колоній щодо надання заохочення, очевидно, що будь-які вказані вище погодження варто визнати зайвими. Для створення додаткової гарантії дотримання прав ув'язнених у процесі застосування

заохочень достатньо встановити обов'язок персоналу, який безпосередньо працює із засудженими, проводити регулярне вивчення їхньої поведінки, відповідно до якої приймати рішення щодо доцільності чи недоцільності заохочення особи (з обов'язковим обґрунтуванням такого рішення). Стосовно ж спроб у такий спосіб уникнути корупційних проявів з боку персоналу колонії, то ця проблема повинна вирішуватись іншими шляхами, а не за рахунок безпідставних ускладнень процедури [5, с. 166–167].

Як один із заходів заохочення неповнолітніх засуджених передбачено надання їм додаткового тривалого побачення понад встановлену для них регулярність таких побачень, тобто частіше, ніж один раз у місяць (абз. 3 ч. 1 ст. 143 КВКУ). Детальніше порядок проведення побачень врегульований розділом XV ПВР УВП. А саме осіб, які прибули на побачення, приймають начальник колонії або його заступник, начальник відділення соціально-психологічної служби виховної колонії (надалі – СПС) або черговий помічник начальника установи виконання покарань (надалі – ЧПНУ). Їх попереджають про обов'язкове дотримання правил поведінки під час побачення, заборону нелегальних передач та про негайне припинення побачення, якщо буде виявлено порушення встановленого названими Правилами порядку (абз. 1 п. 1 розд. XV). Гроші, цінні папери і речі, а також предмети, заборонені для використання у колонії, здаються молодшому інспектору чергової зміни з проведення побачень, вносяться до журналу обліку предметів та цінностей, що здаються для зберігання на час побачення, і зберігаються у сейфі, який встановлюється у службовому приміщенні молодшого інспектора чергової зміни відділу нагляду і безпеки колонії (абз. 2 п. 1 розд. XV). На період тривалих побачень засудженим можуть видаватися одяг, білизна і взуття з обмінного фонду, який постійно зберігається у молодшого інспектора чергової зміни з проведення побачень, або одяг цивільного зразка, який принесли родичі. Засуджені до і після побачень підлягають особистому обшуку з роздяганням. Їм надається дозвіл проносити в кімнати тривалих побачень засоби особистої гігієни, тютюнові вироби, попільнички, власні альбоми, літературу і періодичні видання, які вони бажать передати родичам (абз. 6 п. 1 розд. XV). До кімнат тривалих побачень дозволяється проносити продукти харчування (за винятком напоїв із вмістом алкоголю та енергетичної дії, пива, дріжджів) та цивільний одяг для використання під час побачень, а також предмети і вироби, зберігання яких засудженим не заборонено (абз. 8 п. 1 розд. XV). Кімнати побачень, зазвичай, розташовуються в будівлі контрольно-пропускного пункту колонії (п. 2 розд. XV). У разі порушення встановленого законодавством порядку поведінки на побаченні воно негайно припиняється, про що молодший інспектор чергової зміни доповідає посадовій особі, яка дозволила побачення, або ЧПНУ, які приймають остаточне рішення (абз. 11 п. 1 розд. XV ПВР УВП).

Ч. 1 ст. 144 КВКУ передбачено такі заходи заохочення неповнолітніх засуджених, як: надання права відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами виховної колонії в супроводі працівників колонії; та надання права виходу за межі виховної колонії в супроводі батьків чи інших близьких родичів. Тривалість виходу за межі колонії встановлюється начальником колонії, але не може перевищувати восьми годин (ч. 2 ст. 144). Забороняється відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами колонії, які проводяться після двадцятої години (ч. 2 ст. 144).

Порядок виходу засуджених за межі виховної колонії при застосуванні названих двох видів заохочень детальніше врегульований розділом XVI ПВР УВП. А саме на

період виходу за межі виховної колонії засудженим за їхнім бажанням може видаватися одяг цивільного зразка (абз. 3 п. 1 розд. XVI). Перед виходом за межі виховної колонії і після повернення засуджені підлягають особистому обшуку з роздяганням (абз. 4 п. 1 розд. XVI). Вихід за межі виховної колонії може бути призупинений у разі запровадження в установі режиму особливих умов (абз. 2 п. 1 розд. XVI).

Вихід за межі виховної колонії у супроводі батьків чи інших близьких родичів надається засудженим у межах населеного пункту за місцем дислокації виховної колонії; він дозволений лише до двадцятої години (абз. 5 п. 1 розд. XVI ПВР УВП). Дозвіл на такий вихід надається постановою начальника виховної колонії або особи, яка виконує його обов'язки, за заявами засудженого та особи, яка прибула на побачення (абз. 6 п. 1 розд. XVI). Батьків чи інших близьких родичів, які прибули на побачення, приймають начальник виховної колонії або його заступник, начальник відділення СПС, ЧПНУ; їх під розписку інформують про порядок супроводу засудженого за межами виховної колонії, правила його поведінки та відповідальність за їхнє порушення (абз. 7 п. 1 розд. XVI). Водночас ЧПНУ під розписку доводить засудженому правила поведінки за межами виховної колонії та відповідальність за їхнє порушення (абз. 8 п. 1 розд. XVI). Для виходу за межі виховної колонії засудженому видаються посвідчення на право перебування засудженого за межами виховної колонії та довідка про надання засудженому права виходу за межі виховної колонії (абз. 10 п. 1 розд. XVI), котрі він після повернення до виховної колонії повертає ЧПНУ (абз. 11 п. 1 розд. XVI). Під час перебування за межами виховної колонії у супроводі батьків чи інших близьких родичів засуджені зобов'язані: дотримуватися правил громадського порядку; повертатися до виховної колонії в строк, установлений адміністрацією виховної колонії; у разі виникнення об'єктивних обставин, що не дають змоги повернутися до виховної колонії в установлений строк, особисто або через батьків чи інших близьких родичів негайно повідомити про це ЧПНУ, зазначивши місце свого перебування; на вимогу персоналу виховної колонії або працівників Національної поліції пред'являти посвідчення на право перебування засудженого за межами виховної колонії та довідку про надання засудженому права виходу за межі виховної колонії (п. 2 розд. XVI). Під час перебування за межами виховної колонії у супроводі батьків чи інших близьких родичів засудженим забороняється: залишати межі населеного пункту, в якому дислокується виховна колонія; пересуватися без супроводу батьків або інших близьких родичів, з якими дозволено вихід за межі виховної колонії; вживати алкогольні напої та інші вироби на спиртовій основі; курити; проносити у виховну колонію предмети, вироби і речовини, зберігання яких засудженим заборонено (абз. 1-6 п. 3 розд. XVI ПВР УВП).

Отож А. Х. Степанюк й І. С. Яковець зазначають, що право відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами виховної колонії у супроводі працівників колонії надається, зазвичай, засудженим, які тримаються у дільниці соціальної адаптації виховної колонії [12, с. 467]. Список осіб, яким у порядку заохочення надано право відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами виховної колонії, оголошується наказом начальника виховної колонії (абз. 7 п. 3 розд. XVI ПВР УВП). Відвідування засудженими культурно-видовищних і спортивних заходів за межами виховної колонії здійснюється в супроводі персоналу, при цьому кількість засуджених, які водночас виводяться за межі виховної колонії, не має перевищувати п'ятнадцяти осіб (абз. 8 п. 3 розд. XVI). Про виведення засуджених за межі виховної колонії відповідальний від керівництва або ЧПНУ інформує чергового міжрегіонального управління, а при

поверненні засуджених до виховної колонії доповідає про їхнє прибуття (абз. 9 п. 3 розд. XVI). Засуджені мають право зняти кошти зі своїх особових рахунків для оплати квитків на відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів (абз. 10 п. 3 розд. XVI). У контексті останнього положення З. В. Яремко слушно зауважує, що оскільки ні в КВКУ, ні в ПВР УВП не передбачена ймовірність оплати квитків адміністрацією колонії, то складається ситуація, що якщо неповнолітній засуджений не має на своєму рахунку коштів, то такий захід заохочення до нього не може бути застосований [16, с. 70].

У межах розкриття деяких особливостей порядку застосування заходів стягнення до неповнолітніх ув'язнених варто детальніше зупинитися на висвітленні процедури дисциплінарного провадження, яка визначена ст. 135 КВКУ, а також окремими положеннями розділу XXI ПВР УВП. А саме питання про доцільність застосування стягнення вирішується на засіданні дисциплінарної комісії колонії (ч. 1 ст. 135 КВКУ та абз. 3 і 7 п. 2 розд. XXI ПВР УВП). Дисциплінарна комісія колонії діє на постійній основі; її засідання є повноважним, якщо на ньому присутні більше половини її членів (ч. 1 ст. 135). До її складу входять начальник колонії, його заступники та начальники служб колонії, які за своїми функціональними обов'язками безпосередньо спілкуються із засудженими. Очолює дисциплінарну комісію начальник колонії або особа, яка виконує його обов'язки (ч. 2 ст. 135). На засідання комісії запрошуються й інші особи, присутність яких є доцільною для встановлення обставин вчинення правопорушення та визначення міри відповідальності. Члени спостережних комісій на відповідній території мають право бути присутніми на засіданні дисциплінарної комісії та мають право дорадчого голосу (ч. 3 ст. 135). Засуджений має бути письмово повідомлений про місце і час засідання дисциплінарної комісії не пізніше ніж за одну добу до його проведення. За заявою засудженого цей термін може бути продовжено, але не більш як на дві доби (ч. 4 ст. 135 КВКУ та абз. 4 п. 2 розд. XXI ПВР УВП). Засуджений має право користуватися послугами адвоката або фахівця в галузі права за власним вибором під час підготовки до засідання дисциплінарної комісії, який представлятиме його інтереси під час засідання комісії (абз. 1 ч. 5 ст. 135). Засуджений та/або його представник мають право: отримати інформацію про притягнення до дисциплінарної відповідальності, зокрема документи, що стосуються справи, не пізніш як за одну добу до початку засідання дисциплінарної комісії; бути присутнім на засіданні дисциплінарної комісії під час розгляду питання про його притягнення до дисциплінарної відповідальності; ознайомлюватися з матеріалами дисциплінарного провадження та особової справи, робити виписки, знімати копії з них; надавати пояснення, заперечення та заявляти клопотання в усному та письмовому вигляді, надавати докази; подавати клопотання не пізніш як за 24 години до визначеного часу засідання про залучення до засідання комісії осіб, присутність яких є доцільною для встановлення обставин вчинення правопорушення та визначення міри відповідальності (абз. 2 ч. 5 ст. 135).

Матеріали про порушення доповідаються на засіданні дисциплінарної комісії начальником відділення СПС у присутності особи, яка вчинила порушення, та інших запрошених осіб (абз. 1 ч. 6 ст. 135 КВКУ). Під час засідання дисциплінарної комісії заслуховуються пояснення засудженого та його представника, свідків, інших залучених осіб, адміністрації колонії, особи, яка ініціювала притягнення до дисциплінарної відповідальності, та осіб, які мають право дорадчого голосу (абз. 2 ч. 6 ст. 135). Рішення про притягнення до відповідальності приймається більшістю голосів членів дисциплінарної комісії (абз. 3 ч. 6 ст. 135) та має бути детально

вмотивоване (абз. 1 ч. 7 ст. 135). Засудженому упродовж трьох робочих днів видається копія рішення про застосування до нього стягнення із зазначенням можливості та порядку його оскарження (абз. 2 ч. 7 ст. 135). Також копії рішень дисциплінарної комісії долучаються до особових справ засуджених упродовж трьох днів після їхнього підписання або відбуття засудженим стягнення (абз. 6 п. 2 розд. XXI ПВР УВП). Порядок документального оформлення та реєстрації стягнень є таким самим, як і викладений вище порядок реєстрації заохочень [1, с. 27].

Відзначимо, що більш детально процедура накладення стягнень на осіб, засуджених до позбавлення волі, врегульована низкою Методичних рекомендацій від 19.03.2002 р. № 5-1085/Лв, розроблених ще понад 20 років тому ДДУПВП, які й дотепер здебільшого без змін застосовуються на практиці, а саме: про заходи щодо підвищення ефективності застосування дисциплінарної практики щодо засуджених до позбавлення волі в установах кримінально-виконавчої системи [7]; щодо порядку обліку даних про стан правопорядку та застосування заходів стягнення до осіб, засуджених до позбавлення волі [9]; щодо кваліфікації порушень вимог режиму відбування покарання особами, засудженими до позбавлення волі [8]; щодо порядку застосування до осіб, засуджених до позбавлення волі, заходів стягнення у вигляді поміщення у дисциплінарний ізолятор, карцер, переведення у приміщення камерного типу або в одиночну камеру [15, с. 405]. І хоча названі акти містять у собі лише окремі питання накладення стягнень, вони дають змогу хоча б у загальних рисах визначити процедуру застосування заходів стягнень до ув'язнених [4, с. 70].

Так, за кожним фактом порушення засудженим встановленого порядку відбування покарання організовується перевірка. Документ, який підтверджує порушення умов відбування покарання (рапорт або доповідна працівника колонії, яким виявлено порушення), повинен містити відомості про особу, яка вчинила порушення (ПІБ, рік народження засудженого, відомості про судимість, номер відділення СПС, в якому тримається особа, час, місце вчинення правопорушення та його докладний опис). Він повинен бути підписаний працівником колонії розбірливим підписом. Від засудженого, який вчинив порушення, відбирається письмове пояснення, а в разі відмови давати його складається відповідний акт за підписом не менш як трьох працівників, зокрема особи, якою було виявлено порушення. Вказані документи передаються особою, яка їх склала, ЧПНУ, і той реєструє їх у той же день у журналі обліку рапортів про порушення встановленого порядку відбування покарання, а також скарг, заяв та інших повідомлень про правопорушення, а за наявності підстав також у книзі обліку інформації про злочини і пригоди. ЧПНУ передає зареєстрований матеріал для розгляду начальнику колонії, який доручає начальнику відділення СПС або іншій посадовій особі провести подальший збір усіх необхідних матеріалів, які підтверджують порушення встановленого порядку відбування покарання. Начальник відділення СПС після отримання матеріалів про порушення вивчає їх, за потреби доопрацьовує, а також проводить співбесіду із засудженим [7, с. 20–21].

Для прийняття рішення про застосування до засудженого стягнення начальник відділення СПС забезпечує додатковий збір таких документів: а) рапорт або доповідна працівника колонії, яким виявлено порушення; б) письмове пояснення засудженого або акт про відмову дачі пояснень; в) пояснення свідків (очевидців) порушення; г) рапорт начальника відділення СПС з пропозиціями щодо заходу стягнення за порушення; д) перевірочні довідки (акти обшуку, псування тощо); е) акт медичного огляду при алкогольному сп'янінні або одурманюючому стані (повинен

бути підписаний тільки лікарем, на якого цей обов'язок покладений начальником колонії); є) акт медичного огляду щодо ступеня тяжкості тілесних ушкоджень; ж) медична довідка про стан здоров'я засудженого та можливість тримання в умовах ДІЗО [7, с. 22].

Дотримання описаної процедури, здавалось би, мало б забезпечити ґрунтовне вивчення факту порушення й адекватне реагування на нього. Проте практика свідчить, що здебільшого перевірки за фактом порушень вимог режиму засудженими проводяться формально, вина чітко не встановлюється, накладені стягнення не відповідають тяжкості порушення [3, с. 221; 14]. А крім того, доцільно погодитися з твердженням науковців В. В. Кареліна, І. С. Яковець, К. А. Автухова й А. Х. Степанюка, що передбачена процедура засвідчує, що встановленню не підлягають не лише обов'язкові ознаки дисциплінарного проступку (ч. 1 ст. 131-1 КВКУ), а й навіть не враховуються передбачені законодавцем обов'язкові елементи перевірки (ч. 1 і 16 ст. 134 КВКУ) [5, с. 157; 14]. Так, стосовно пояснень засудженого та свідків, а також рапорту працівника, який виявив порушення, згадані дослідники виявили, що у 92 % накладених на засуджених стягнень ці обставини в документах взагалі не відображаються, а зміст пояснень зводиться до констатації окремих фактів. Якщо в рапорті вказується, що засудженого о певній годині затримали поза межами локальної дільниці, то у поясненні наводиться таке формулювання: «я був затриманий за межами дільниці». У 67 % вивчених цими вченими матеріалів про застосування до засуджених стягнень опис самого порушення сформульований одним словосполученням: «вчинив порушення пункту № ... ПВР УВП», причому у низці випадків посилення на норми ПВР УВП помилкові, оскільки вказані пункти стосуються зовсім інших питань. У разі, якщо виникають певні складнощі з окресленням обставин події, пояснення засудженого замінюється актом. При опитуванні засуджених багато з них скаржаться на те, що іноді стягнення накладаються навіть без їхнього відома, «заднім числом». Окремі працівники вказують на формальність при вирішенні питання про застосування стягнення до засуджених. Усе це свідчить про відсутність у працівників колоній чітких алгоритмів застосування стягнень та обізнаності з їхньою роллю у процесі виконання покарання, що, своєю чергою, створює перешкоди до ефективного застосування цих стимулюючих заходів [5, с. 157–158]. Дослідниця І. С. Яковець виявила тенденцію підміни належної організації соціально-виховної та психологічної роботи зі засудженими формальним дотриманням поступовості застосування заходів стягнення (відповідно до послідовності видів заходів, поданих у переліку, визначеному ч. 1 ст. 145 КВКУ). Притому здатність накладених стягнень реально позитивно впливати на поведінку ув'язнених не аналізується, хоча саме це й має бути головною метою їхнього застосування. Ба більше, нерідко стягнення призначаються як засоби помсти засудженим за певну поведінку (інколи навіть позитивну). А стягнення у вигляді поміщення в ДІЗО часто застосовується за зовсім дрібні порушення режиму відбування покарання, а не як крайній захід впливу [14].

Особливу увагу у цьому контексті привертають результати проведеного В. В. Кареліним, І. С. Яковець, К. А. Автуховим й А. Х. Степанюком анкетування персоналу колоній щодо з'ясування, якими саме критеріями вони керуються при обранні заходу стягнення. Ними виявилися такі: думка керівництва колонії та оперативного працівника (89 %); дані про особистість засудженого за власною оцінкою працівника (86 %); усі дані про засудженого в сукупності (72 %); вчинене ним діяння (65 %); грубість щодо представників адміністрації (59 %); попередня поведінка та наявність стягнень (58 %); наявність негативної оперативної інформації

про засудженого (43 %); місце засудженого в колективі в'язнів (42 %); стан здоров'я засудженого (31 %); наявність у засудженого рідних (8 %); інші обставини (5 %). Отож, як бачимо, саме по собі діяння засудженого та причини, обставини і мотиви такої поведінки не відіграють значної ролі для персоналу колоній, що свідчить про значні прояви суб'єктивізму в процесі застосування до ув'язнених заходів стягнення [5, с. 158].

Методичні рекомендації ДДУПВП щодо порядку обліку даних про стан правопорядку та застосування заходів стягнення до осіб, засуджених до позбавлення волі, від 19.03.2002 р. № 5-1085/Лв [9] мали б дещо полегшити роботу персоналу колоній, оскільки визначають кваліфікацію порушень умов відбування покарання засудженими. Зокрема, в них подано певні роз'яснення щодо деяких обов'язків ув'язнених, закріплених у ч. 3 ст. 107 КВКУ та у п. 3 розд. II ПВР УВП, а саме таких, як обов'язок виконувати встановлені законодавством вимоги персоналу колонії; виконувати необхідні роботи по самообслуговуванню, благоустрою колонії; дотримуватися вимог пожежної безпеки. Так, під невиконанням законних вимог адміністрації колонії треба розуміти відкрити відмову засудженого від виконання конкретних законних вимог представника адміністрації колонії, що внаслідок свого посадового становища мав право пред'являти таку вимогу, а засуджений був зобов'язаний і міг її виконати, але умисно не виконав. Обов'язковими ознаками невиконання законних вимог адміністрації є демонстративність, зухвалість такої відмови. Притому необґрунтована відмова від праці (яку, видається, можна трактувати також як невиконання необхідних робіт по самообслуговуванню, благоустрою колонії. – Примітка Т. Б.) є окремим видом невиконання законних вимог адміністрації. (Зауважимо, що засуджені до позбавлення волі, які мають заборгованість за виконавчими документами, зобов'язані працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії, до погашення такої заборгованості (абз. 1 ч. 2 ст. 118 КВКУ). – Примітка Т. Б.). Відмова від праці проявляється і у відкритій формі, коли засуджений, будучи забезпечений умовами для праці, демонстративно заявляє, що він не бажає працювати, і у прихованій, коли порушник не працює, посилаючись на різні причини, які не відповідають дійсності. Факт відмови повинен засвідчуватись актом, який обов'язково підписує посадова особа, відповідальна за організацію праці на виробництві, та начальник відділення СПС. Грубим порушенням правил пожежної безпеки необхідно вважати невиконання (порушення) вимог правил пожежної безпеки та режиму, за якими працівниками відомчої пожежної охорони ДДУПВП складено відповідний акт, припис, рапорт [9]. Як пересвідчуємося, ці Методичні рекомендації також не містять чіткого алгоритму оцінки дії засудженого, лише загалом орієнтуючи персонал колоній щодо визначення кількох моментів у кваліфікації дій засудженого, оскільки тільки частково розкривають зміст двох (чи трьох) положень про обов'язки ув'язнених з-поміж широкого переліку, встановленого у ч. 3 ст. 107 КВКУ та п. 3 розд. II ПВР УВП. Ба більше, на практиці ці Методичні рекомендації не набули широкого використання – лише 26 % працівників зазначили, що вони ознайомилися з ними, а 17 % постійно використовують їх у роботі [5, с. 160; 2, с. 125].

Відтак можемо резюмувати, що існування цілої низки вказаних Методичних рекомендацій ДДУПВП, котрі, по-перше, вже давно змістовно застаріли і часто суперечать відповідним новим положенням КВКУ, а по-друге, маловідомі персоналу виховних колоній, який, відтак, зрідка послуговується ними у своїй діяльності, вимагає розроблення новітніх методичних вказівок і рекомендацій щодо порядку застосування заходів стягнення до неповнолітніх ув'язнених. Ба більше,

ще у 80-х рр. XX ст. Ю. Ф. Кваша і О. С. Міхлін пропонували прийняття єдиного підзаконного нормативно-правового акту (інструкції) про порядок дисциплінарного провадження у кримінально-виконавчому праві, і до тепер їх підтримує українська дослідниця І. С. Михалко [10, с. 105].

Детальну увагу законодавець приділяє порядку застосування до неповнолітнього засудженого такого заходу стягнення, як поміщення в ДІЗО на строк до п'яти діб з виведенням чи без виведення на навчання або роботу. А саме поміщення в ДІЗО проводиться за вмотивованою постановою начальника колонії або особи, яка виконує його обов'язки, на підставі рішення дисциплінарної комісії, з визначенням строку тримання (ч. 8 ст. 134 КВКУ та абз. 1 п. 5 розд. XXI ПВР УВП). Така постанова оголошуються засудженому під підпис, а в разі його відмови поставити підпис про ознайомлення адміністрацією колонії складається акт у довільній формі (абз. 4 п. 5 розд. XXI ПВР УВП). Особи, поміщені в ДІЗО, не виключаються зі складу відділень СПС, а вихователі проводять з ними виховну роботу і в період відбування стягнення (абз. 5 п. 5 розд. XXI). Так, Методичні рекомендації ДДУПВП щодо порядку застосування до осіб, засуджених до позбавлення волі, заходів стягнення у вигляді поміщення у дисциплінарний ізолятор, карцер, переведення у приміщення камерного типу або в одиночну камеру від 19.03.2002 р. № 5-1085/Лв передбачають, що начальник відділення СПС не менше двох—трьох разів на тиждень відвідує засуджених, які перебувають у ДІЗО, та проводить з ними індивідуально-профілактичну роботу, а також у міру необхідності робить записи в їхніх щоденниках індивідуальної соціально-психологічної роботи [1, с. 25–26]. Приймання засуджених у ДІЗО проводиться молодшими інспекторами чергової зміни під керівництвом ЧПНУ або їхніх заступників та документується; притому засуджені підлягають особистому обшуку з роздяганням (абз. 11 п. 6 розд. XXI). Звернемо увагу, що до засуджених, які поміщені в ДІЗО, можуть застосовуватися всі заходи стягнення, за винятком повторного поміщення в ДІЗО (ч. 10 ст. 134 КВКУ та абз. 13 п. 6 розд. XXI ПВР УВП). Особи, які навчаються у загальноосвітніх школах, професійно-технічних училищах і на курсах професійно-технічної підготовки, під час перебування у ДІЗО на заняття не виводяться, а натомість їм надається можливість для самостійного навчання і консультацій з викладачами (абз. 17 п. 6 розд. XXI ПВР УВП). Засуджені, які тримаються в ДІЗО, працюють окремо від інших засуджених (ч. 12 ст. 134 КВКУ та абз. 5 п. 6 розд. XXI ПВР УВП).

У ДІЗО засуджені забезпечуються індивідуальним спальним місцем і постільними речами. Постільні речі видаються тільки на час сну, верхній одяг – на час виходу з приміщення (абз. 3 ч. 11 ст. 134 КВКУ та абз. 2 п. 6 розд. XXI ПВР УВП). Засудженим, які тримаються в ДІЗО, надається щоденна прогулянка тривалістю одна година (абз. 5 ч. 11 ст. 134 КВКУ та абз. 4 п. 6 розд. XXI ПВР УВП). Поміщені у ДІЗО засуджені зазнають певних додаткових правообмежень, окрім ізоляції. Так, телефонна розмова їм може бути надана лише з дозволу начальника колонії як виняток, з метою виховного впливу або у зв'язку з винятковими особистими обставинами (смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї) (абз. 2 ч. 11 ст. 134 КВКУ). Посилки (передачі) і бандеролі вручаються засудженому після завершення строку його перебування в ДІЗО (абз. 6 ч. 11 ст. 134). Після відбуття стягнення у ДІЗО засуджені негайно звільнюються з них, про що робиться відмітка в журналі і постанові про накладення стягнення. Матеріали перевірки і постанова долучаються до особової справи засудженого

(абз. 14 п. 6 розд. XXI ПВР УВП). Звільнення неповнолітнього засудженого із ДІЗО здійснюється ЧПНУ або його заступником у присутності вихователя (абз. 15 п. 6 розд. XXI ПВР УВП).

Висновки. Можемо констатувати, що у порядку застосування заходів заохочень та заходів стягнень до неповнолітніх ув'язнених виявляються певні дискусійні аспекти та простежуються відсутність уніфікованості і деякі проблемні моменти у їхній реалізації на практиці. А отже, процедура застосування і заходів заохочень, і заходів стягнень потребує законодавчого доопрацювання і конкретизації, зокрема розроблення і прийняття оновлених методичних вказівок і рекомендацій з цих питань.

Вважаємо, що встановлення оптимального порядку застосування заходів заохочень та заходів стягнень до неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі, слугуватиме необхідною передумовою ефективізації таких заходів та, відтак, запорукою виправлення і ресоціалізації неповнолітніх ув'язнених.

Список використаних джерел

1. Автухов К. А., Яковець І. С. Реінтеграційний напрям діяльності персоналу установ виконання покарань : наук.-практ. посібник / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків : Право, 2013. 148 с.
2. Карелін В. В. Дисциплінарна відповідальність засуджених як чинник забезпечення адміністративно-правових режимів в установах виконання кримінальних покарань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 5. С. 124–127. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2015/35.pdf.
3. Карелін В. В. Забезпечення дотримання принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання право слухняної поведінки при застосовуванні до засуджених заходів стягнення і заохочення. *Форум права*. 2013. № 2. С. 216–222. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_2_33.pdf.
4. Карелін В. В. Проблема правового регулювання та практики застосування заходів заохочення і стягнення до засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. *Технології професійної діяльності: теорія і практика : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 02 серпня 2016 р.)* / редкол.: О. М. Тогочинський, О. І. Олійник, С. О. Чебоненко, М. С. Пузирьов; Міністерство юстиції України, Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Десна Поліграф, 2016. С. 69–71. URL : <http://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2017/02/Mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-Tehnologiyi-profesijnoyi-diyalnosti-teoriya-i-praktika-02.08.2016.pdf>.
5. Карелін В. В., Яковець І. С., Автухов К. А. Правове регулювання застосування заходів заохочення та стягнення у процесі виконання покарань, пов'язаних з ізоляцією засуджених : монографія / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків : Право, 2014. 240 с.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
7. Методичні рекомендації про заходи щодо підвищення ефективності застосування дисциплінарної практики щодо засуджених до позбавлення волі в установах кримінально-виконавчої системи : вказівка Державного департаменту України з питань виконання покарань від 19 березня 2002 р. № 5-1085/Лв. Київ : ДДУПВП, 2002. 36 с.
8. Методичні рекомендації щодо кваліфікації порушень вимог режиму відбування покарання особами, засудженими до позбавлення волі : вказівка Державного департаменту України з питань виконання покарань від 19 березня 2002 р. № 5-1085/Лв. Київ : ДДУПВП, 2002. 36 с.
9. Методичні рекомендації щодо порядку обліку даних про стан правопорядку та застосування заходів стягнення до осіб, засуджених до позбавлення волі : вказівка

- Державного департаменту України з питань виконання покарань від 19 березня 2002 р. № 5-1085/Лв. Київ : ДДУПВП, 2002. 36 с.
10. Михалко І. С. Забезпечення принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки засуджених : монографія. Харків : Право, 2013. 200 с.
 11. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>.
 12. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Кримінально-виконавчий кодекс України : Науково-практичний коментар / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків : ТОВ «Одіссей», 2005. 560 с.
 13. Щоденник соціально-виховної роботи із засудженим неповнолітнім : Додаток 2 до Положення про відділення соціально-психологічної служби : Наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2013 р. № 2300/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13#Text>.
 14. Яковець І. С. Права в'язнів. *Українська Гельсінська Спілка з прав людини*. 27.12.2016. URL: <https://helsinki.org.ua/prava-v-yazniv-2/>.
 15. Яковець І. С. Умовно-дострокове звільнення та заміна покарання більш м'яким. *Дотримання прав людини у пенітенціарній системі України* / К. А. Автухов, А. П. Гель, М. В. Романов, В. О. Човган, І. С. Яковець ; за заг. ред. М. В. Романова; ГО «Харківська правозахисна група». Харків : ТОВ «Видавництво права людини», 2015. С. 333–360.
 16. Яремко З. В. Застосування заходів заохочення та стягнення до осіб, позбавлених волі на певний строк : дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2016. 276 с.

References

1. Avtukhov, K. A., & Yakovets, I. S. Stepaniuk, A. Kh. (red.). (2013). *Reintehratsiynyi napriam diialnosti personalu ustanov vykonannia pokaran: nauk.-prakt. posibnyk*. Kharkiv : Pravo.
2. Karelin, V. V. (2015). Dyuetsyplinapna vidpovidalnicst zacudzhenykh yak chynnyk zabezpechennia administratyvno-pravovyx pezhymiv v ustanovax vykonannia kryminalnykh pokapan. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 5, 124–127. Retrieved from http://www.-lsey.org.ua/5_2015/35.pdf.
3. Karelin, V. V. (2013). Zabezpechennia dotrymanna pryntsypu ratsionalnoho zastosuvannia prymusovykh zakhodiv i stymulivannia pravo slukhnianoi povedinky pry zastosovuvanni do zasudzhenykh zakhodiv stiahnennia i zaokhochennia. *Forum prava*, 2, 216–222. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_2_33.pdf.
4. Karelin, V. V. (2016, serpen 02). Problema pravovoho rehulivannia ta praktyky zastosuvannia zakhodiv zaokhochennia i stiahnennia do zasudzhenykh, yaki vidbuvaiut pokarannia u vydi pozbavlennia voli. *Tekhnolohii profesiinoi diialnosti: teoriia i praktyka : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, Chernihiv, 69–71. Retrieved from <http://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2017/02/Mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-Tehnologiyi-profesijnoyi-diyalnosti-teoriya-i-praktika-02.08.2016.pdf>.
5. Karelin, V. V., Yakovets, I. S., & Avtukhov, K. A. Stepaniuk, A. Kh. (red.). (2014). *Pravove rehulivannia zastosuvannia zakhodiv zaokhochennia ta stiahnennia u protsesi vykonannia pokaran, poviazanykh z izoliatsiieiu zasudzhenykh* : monohrafiia. Kharkiv : Pravo.
6. *Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy* (2003, lystopad 07). 1129-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
7. *Metodychni rekomendatsii pro zakhody shchodo pidvyshchennia efektyvnosti zastosuvannia dystsyplinarnoi praktyky shchodo zasudzhenykh do pozbavlennia voli v ustanovakh*

- kryminalno-vykonavchoi systemy : vkazivka Derzhavnoho departamentu Ukrainy z pytan vykonannia pokaran* (2002, berezen 19). 5-1085/Lv. Kyiv : DDUPVP.
8. *Metodychni rekomendatsii shchodo kvalifikatsii porushen vymoh rezhymu vidbuvannia pokarannia osobamy, zasudzhenyymi do pozbavlennia voli : vkazivka Derzhavnoho departamentu Ukrainy z pytan vykonannia pokaran* (2002, berezen 19). 5-1085/Lv. Kyiv : DDUPVP.
 9. *Metodychni rekomendatsii shchodo poriadku obliku danykh pro stan pravoporiadku ta zastosuvannia zakhodiv stiahnennia do osib, zasudzhenykh do pozbavlenykh voli : vkazivka Derzhavnoho departamentu Ukrainy z pytan vykonannia pokaran* (2002, berezen 19). 5-1085/Lv. Kyiv : DDUPVP.
 10. Mykhalko, I. S. (2013). *Zabezpechennia pryntsyphu ratsionalnoho zastosuvannia prymusovykh zakhodiv i stymuliuвання pravoslukhnianoi povedinky zasudzhenykh : monohrafiia*. Kharkiv : Pravo.
 11. *Pravyla vnutrishnoho rozporiadku ustanov vykonannia pokaran : nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy* (2018, serpen 28). 2823/5. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>.
 12. Stepaniuk, A. Kh., & Yakovets, I. S. (2005). *Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy : nauково-praktychnyi komentar*. Kharkiv : TOV «Odyssey».
 13. *Shchodennyk sotsialno-vykhovnoi roboty iz zasudzhenym nepovnoletnim : Dodatok 2 do Polozhennia pro viddilennia sotsialno-psykholohichnoi sluzhby : nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy* (2013, lystopad 04). 2300/5. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13#Text>.
 14. Yakovets, I. S. (2016). *Prava viazniv. Ukrainska Helsinska Spilka z prav liudyny, hrudnia 27*. Retrieved from <https://helsinki.org.ua/prava-v-yazniv-2/>.
 15. Yakovets, I. S. (2015). *Umovno-dostrokovе zvilnennia ta zamina pokarannia bilsh miakym*. V Avtukhov, K. A., Hel, A. P., Romanov, M. V., Chovhan, V. O., & Yakovets, I. S. *Dotrymannia prav liudyny u penitentsiarnii systemi Ukrainy*, 333–360. Kharkiv : TOV «Vydavnytstvo prava liudyny».
 16. Yaremko, Z. V. (2016). *Zastosuvannia zakhodiv zaokhochennia ta stiahnennia do osib, pozbavlenykh voli na pevnyi strok : (dys.... kand. yuryd. nauk: 12.00.08 – kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo) / Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav*. Lviv.

CERTAIN PECULIARITIES OF THE PROCEDURE FOR APPLYING INCENTIVES AND PENALTIES TO JUVENILE PRISONERS

Tetyana Burdina

*Lviv State University of Internal Affairs,
26, Gorodotska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: tvburdina@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3734-6633*

The article first examines the procedure for applying incentives to the juveniles sentenced to imprisonment. In particular, the author describes the procedure for applying incentives, which involves submission of proposals for the appointment of incentives by the authorised employees of penal institutions, registration of a resolution or an extract from an order on the application of incentives in a special journal, as well as recording of incentives in the Diary of social and educational work with a convicted juvenile.

The author elaborates on the procedure for conducting visits when applying such incentive measures as granting an additional long visit to juvenile convicts, regulated by Section XV of the Internal Regulations of Penitentiary Institutions (para 3, Part 1 of Article 143 of the Criminal Executive Code of Ukraine (CECU)). In addition, the author pays careful attention to the procedure regulated by Section XVI of the above Rules for juvenile prisoners to leave the juvenile correctional facility when applying such incentives to them as: granting the right to attend cultural, entertainment and sports events outside the juvenile correctional facility accompanied by the facility staff and granting the right to leave the juvenile correctional facility accompanied by parents or other close relatives (Article 144 of the CECU).

As part of the disclosure of certain peculiarities of the procedure for applying penalties to juvenile prisoners, the author elaborates on the disciplinary procedure set out in Article 135 of the CECU as well as certain provisions of Section XXI of the above Rules. Particular attention is paid to the procedure for applying to a juvenile convict such a penalty as placement in a disciplinary cell for up to five days with or without withdrawal to study or work.

In addition, the article analyses a number of Methodological Recommendations of the State Department of Ukraine for Corrections dated 19.03.2002 № 5-1085/Лв, containing certain provisions on the procedure for imposing penalties on persons sentenced to imprisonment. In particular, it is provided that for each fact of violation by a convict of the established procedure for serving a sentence, an inspection is organised, and a number of materials and documents confirming such a violation are collected. At the same time, the author finds that not only the mandatory features of a disciplinary offence (Part 1 of Article 131-1 of the CEC) are not subject to detection, but even the mandatory elements of the inspection specified by the legislator (Parts 1 and 16 of Article 134 of the CEC) are not taken into account. The mentioned Methodological Recommendations also provide certain clarifications regarding the qualification of violations of the conditions of serving a sentence by convicts (namely, violations of certain duties of prisoners enshrined in part 3 of Article 107 of the CECU and in paragraph 3 of Section II of the Rules). Nevertheless, the article presents the results of a survey of facility staff, which show that they do not have clear algorithms for assessing the actions of a convict and choosing a penalty.

Therefore, the author states that the procedure for applying both incentives and penalties to juvenile prisoners requires legislative refinement and specification, including the development of updated methodological guidelines and recommendations on these issues.

Keywords: Internal Regulations of Penitentiary Institutions, Methodological Recommendations of the State Department of Ukraine for Corrections, the procedure for disciplinary proceedings against juvenile convicts, the procedure for conducting visits and leaving the boundaries of the juvenile correctional facility, the procedure for placement in a disciplinary cell.

*Стаття: надійшла до редакції 23.04.2024
прийнята до друку 30.04.2024*